

TESHIKTOSH ADIR LANDSHAFTLARINING SHAKLLANISHIDA TABIIY GEOGRAFIK OMILLARNING ROLI

Uktamov Urayimjon Shavkatjon o'g'li
Andijon davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi
Xusanova Mashxura Erkinjon qizi
Andijon davlat pedagogika instituti talabasi

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada Teshiktosh adir landshaftlarining shakllanishi va rivojlanishida iqlim sharoitlari, suv resurslari, yer tuzilishi va biologik kabi omillarning ta'siri haqida ma'lumotlar berilgan.*

***Kalit so'zlar:** Teshiktosh adiri, landshaft, geografik omillar, tuproq eroziyasi, iqlim, topografiya, geologik jarayonlar, qatlamli toshlar.*

РОЛЬ ПРИРОДНЫХ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В ФОРМИРОВАНИИ ЛАНДШАФТОВ СКАЛИСТЫХ ГОР

***Аннотация:** В этой статье представлена информация о влиянии таких факторов, как климатические условия, водные ресурсы, структура Земли и биологические факторы на формирование и развитие ландшафтов холмов дырчатый камень.*

***Ключевые слова:** скалистый холм, ландшафт, географические факторы, эрозия почвы, климат, топография, геологические процессы, слоистые породы.*

THE ROLE OF NATURAL GEOGRAPHICAL FACTORS IN THE FORMATION OF ROCKY MOUNTAIN LANDSCAPES

***Abstract:** This article provides information on the influence of factors such as climatic conditions, water resources, the structure of the Earth and biological factors on the formation and development of landscapes of the holey stone hills.*

***Keywords:** Rocky hill, landscape, geographical factors, soil erosion, climate, topography, geological processes, layered rocks.*

Kirish. Andijon viloyatidagi Teshiktosh adir landshaftlarining shakllanishida tabiiy geografik omillar juda muhim. Bu xududda landshaftlarning rivojlanish va shakllanishi, asosan, iqlim sharoitlari, suv resurslari, yer tuzilishi va biologik xilma xillik kabi omillarga bog'liq [1]. Bu hududdagi landshaftlar, asosan tabiiy iqlim sharoitlari, yer resurslaridan foydalanish tarixi va sug'orish inshootlari kabi omillar ta'siridan shakllangan. Shuningdek Farg'ona vodiysida sug'orma dexqonchilik mill.av. 3000-2000 yillarda vujudga kelgan va bu jarayonda maxalliy daryolarning konus yoyilmalarida tabiiy quruq iqlim sharoitlarida dastlabki sug'orish ishlari olib borilgan [2].

Asosiy qism. Andijon viloyatida sug'oriladigan yerlardan foydalanish va landshaft-meliorativ baholash bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar Farg'ona vodiysida qadimdan mavjud bo'lgan sug'orma dexqonchilik tarixi va bugungi kunda ham davom etayotgan sug'orish inshootlaridan keng foydalanish amaliyotiga oid ma'lumotlarini taqdim etadi. Bu ma'lumotlar, Andijon viloyatidagi Teshiktosh adir landshaftarining shakllanishida tabiiy geografik omillarning rolini yanada yaxshi tushunishga yordam beradi [5].

G'ovakli tosh tepalik landshaftlarning shakllanishiga tabiiy geografik omillar katta ta'sir ko'rsatadi. Bu omillarga topografiya, iqlim va geologik jarayonlar kiradi, bu esa ushbu landshaftlarning o'ziga xos xususiyatlariga yordam beradi. Bunday landshaftlar uzoq vaqt davomida turli xil tabiiy elementlarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi [3]. Ularga uzoq vaqt davomida landshaftni shakllantiradigan eroziya, nurash va tektonik kuchlar kiradi. Bunday tepaliklarning shakllanishi ham mintaqaning iqlimi, o'simliklari va tuproq tarkibiga bog'liq. Bu omillar landshaftning umumiy ko'rinishi va xususiyatlariga ta'sir qiladi [4].

Misol uchun, iqlim sharoiti o'simliklarni belgilaydi, bu esa o'z navbatida landshaftning yashil dalalar yoki cho'l bilan qoplanganligini aniqlaydi. Topografiya quruqlikning jismoniy tuzilishiga balandlik farqlari, vodiylar va platolar kabi shakllar bilan ta'sir qiladi. Suv resurslarining mavjudligi daryo vodiylari, ko'llar yoki sharsharalar kabi suv ob'ektlariga quruqlikka o'ziga xos xususiyatlarni qo'shish imkonini beradi [6].



1-rasm. Teshik-Tosh adirlarining sputnikdan ko‘rinishi.

Teshiktosh adir landshaftlari, asosan, tabiiy omillar ta'sirida shakllanadi. Ularning shakllanishida quyidagi tabiiy omillar muhim rol o'ynaydi:

Geologik tuzilishi va relyefi. Teshiktosh adir landshaftlarining shakllanishida geologik tuzilish ham katta ahamiyatga ega. Teshiktosh adirlarida ko'pincha qatlamli toshlar, masalan, ohaktosh, qumtosh va boshqa sedimentar toshlar mavjud. Bu toshlar erozion jarayonlari natijasida turli shakllarga ega bo'ladi turli xil jinslar va cho'kindi qatlamlari tabiiy ravishda turli rang va shakldagi relef shakllarini keltirib chiqaradi [7]. Geologik jarayonlar Teshiktosh adirlarining shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonlar toshlarning turli xil shakllarini va tuzilmalarini yaratadi. Teshiktosh adirlarida erozion jarayonlari doimiy ravishda davom etadi, bu esa landshaftning o'zgarishiga olib keladi. Bu jarayonlar natijasida yangi shakllar va tuzilmalar paydo bo'ladi [8].

Teshiktosh adirlarining balandligi ko'pincha 1000 metrdan oshadi. Ular tog'li hududlarda joylashgan bo'lib, balandliklari ularning ko'rinishini va iqlimini belgilaydi. Adirlarning nomi teshiklar va chuqurliklardan kelib chiqadi. Ular ko'pincha teshiklar, chuqurliklar va boshqa geologik shakllar bilan ajralib turadi. Bu teshiklar erozion jarayonlari natijasida paydo bo'ladi [9].

Iqlim va gidrologik xususiyati. Teshiktosh adirlarida quruq va yarim quruq iqlim sharoitlari hukm suradi. Bu iqlim sharoiti o'simliklar va hayvonot

dunyoosining o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi. Ob-havo va eroziya kabi tabiiy geografik omillarning ta'sirini tushunish g'ovakli tosh tepalik landshaftlarining shakllanishi va xilma xilligini baholash uchun juda muhimdir. Iqlim omillari, masalan, yog'ingarchilik, harorat va shamol tezligi, erozion jarayonlarini tezlashtirishi yoki sekinlashtirishi mumkin [10]. Quruq iqlim sharoitida erozion jarayonlari ko'proq faol bo'ladi. Sug'orish tizimlari va dehqonchilikning rivojlanishi, shuningdek, tuproq eroziyasi va deflyatsiya kabi jarayonlar ham landshaftlarning shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Tuproq eroziyasi-suv, shamol va muz erozion jarayonlari orqali toshlar va tuproq qatlamlarini olib ketadi, bu esa adirlarning shakllanishiga olib keladi. Eroziya jarayonlari teshiklar, chuqurliklar va boshqa geologik tuzilmalarni yaratadi.



2-rasm. Teshik-Tosh adirlarining erozion jarayonga uchrashi

O'simlik-tuproq qoplami. Teshiktosh adir landshaftlarining geografik o'rni va tabiatining xususiyatlari o'simlik-tuproq qoplaminin tarkib topishida muhim rol o'ynaydi. O'simlik tuproq qoplami kishilarning xo'jalik faoliyati faol ta'sir ko'rsatgan bo'lishiga qaramay, har bir mintaqada ma'lum darajada tabiiylik saqlanib qolgan joylar mavjud. Teshiktosh adirlarida vegetatsiya ko'pincha kam, lekin o'simliklar qattiq sharoitlarga moslashgan. O'simliklar ko'pincha past bo'yli va quruq iqlimga mos keladigan turlarni o'z ichiga oladi [10].

Teshiktosh adirlarining o'ziga xos go'zalligi va tabiiy xususiyatlari ularni turizm uchun mashhur joylarga aylantiradi. Ular ko'plab sayyohlar va tabiat ixlosmandlari uchun qiziqarli manzillar hisoblanadi. Bu xususiyatlar teshiktosh adirlarining o'ziga xosligini belgilaydi va ularni boshqa landshaftlardan ajratib turadi [7]. Ushbu tabiiy omillarning uyg'unligi bilan Teshiktosh adir yer shaftlari o'ziga xos o'ziga xoslikka ega bo'lib, odamlarga estetik jihatdan jozibali ko'rinish beradi. Shu bilan birga, bu elementlar ekotizimlarni himoya qiladi va tabiiy hayotning uzluksizligini ta'minlaydi [9].

Xulosa qilib shuni aytishim mumkinki, Andijon viloyati yerlari adir zonasida joylashganligi sababli, bu inshootlardan foydalanish keng miqyosda hozirgi kunda xam olib borilmoqda. Shuningdek, landshaftlarning tuzilishi va ulardan foydalanishda melioratsiya, kadastr, eroziya va deflyatsiya kabi jarayonlar ham muhim ahamiyatga ega. Bu omillar landshaftlarning shakllanishi va ularning ekologik barqarorligini ta'minlashda katta ro'l o'ynaydi. Ushbu tabiiy omillarning uyg'unligi bilan Teshiktosh adir yer shaftlari o'ziga xos o'ziga xoslikka ega bo'lib, odamlarga estetik jihatdan jozibali ko'rinish beradi. Shu bilan birga, bu elementlar ekotizimlarni himoya qiladi va tabiiy hayotning uzluksizligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдулкасимов А.А., Боймирзаев К.М. Проблемы оптимизации экологического состояния антропогенных ландшафтов Средней Азии // Education and Science for Sustainable Development. International Theoretical and Practical Conference. Tashkent, Uzbekistan. – 2016, 42 – 43 с.
2. Боймирзаев К.М. Фарғона водийси табиатидан фойдаланиш ва муҳофаза қилишни ташкил этиш масалалари // Фарғона водийси табиатини муҳофаза қилишнинг экологик-географик асослари. Республика илмий-амалий анжуман материаллари. – Наманган, 2003. –Б. 8-14. Вахобов Х. Опыт рекультивации техногенно-нарушенных земель // Проблемы освоения пустынь. –Ашхабад, 1998. –№1. -С. 32-37.
3. Максудов А. Изменение почвенно-экологических условий Ферганской долины под антропогенным воздействием. Ташкент; “Фан”, 1990. - 92 с.
4. Мильков Ф.Н. Физическая география: учение о ландшафте и географической зональности. -Воронеж, 1986. -328 с.
5. Исаев А.А., Уктамов У.Ш. Изменение ландшафта Андижанских холмов под влиянием деятельности человека. Тоо экосистемаларынын туруктуулугу: өздөштүрүү жана коргоо маселелери аттуу эл аралык илимий-практикалык

конференциянын материалдары. Вестник ошского государственного университета. Ош 2023. 127-133 с.

6. Uktamov U. Sh. Markaziy Farg‘ona cho‘l landshaftlarining antropogen omillar ta’sirida sodir bo‘layotgan o‘zgarishlari. FarDU ilmiy xabarlar. B.248-252.

7. Uktamov U. Sh. Anthropogenic factors affecting the desertification of the deserts of Central Fergana. Journal of Geography and Natural Resources. 2024.

8. Уктамов У.Ш. Факторы, влияющие на трансформацию ландшафтов Центральной Ферганской пустыни. // “Экономика и социум” №7 (98) 2022. www.iupr.ru. "Институт управления и социально-экономического развития", Россия, г. Саратов. ISSN 2225-1545.(11.00.00. Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги мамлакатлари нашрлари № 11). 378-382 с.

9. Уктамов У.Ш. Классификация (дифференциация) ландшафтов Центральной Ферганской пустыни. // Экономика и социум.-2024.- №6(121). www.iupr.ru. "Институт управления и социально-экономического развития", Россия, г. Саратов. ISSN 2225-1545.(11.00.00. Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги мамлакатлари нашрлари № 11).1384-1390 с.

10. Uktamov U.SH. Analysis of disturbances in the ecological balance and geoeological situation in desert landscape complexes of Central Fergana. // Nature and Science USA, New York, 2024. -22 (6): -P.1-3. (11.00.00; № 4).